

5. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А.Зимняя. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
6. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: пособие для учителя. – 2-е изд., испр / З.И.Клычникова. – М.: Просвещение, 1983. – 207 с.
7. Серова Т.С. Психологические и лингводидактические аспекты обучения профессионально-ориентированному иноязычному чтению в вузе / Т.С.Серова. – Свердловск: Изд-во Урал.ун-та, 1988. – 232 с.
8. Серова Т.С. Теоретические основы обучения профессионально-ориентированному чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: автореф.дисс. ...докт.пед.наук / Т.С.Серова. – Л.: ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1989. – 56 с.

The article considers the separation of conditional aspect of foreign language teaching, in psychology and methods due to the fact that learning vocabulary, phonetics and speech, on the one hand based on the psychological aspects of the subject and his activities in the learning process, on the other hand – is a constellation of phenomena languages such as integrity, to be learning.

Keywords: psychological, learning, foreign language, foreign language, vocabulary, reading, speaking.

Отримано: 29.06.2010

УДК 159.923.2-051

Л.А.Онуфрієва, С.О. Ренке

Професійна Я-концепція в діяльності і кар'єрі особистості

Стаття розглядає процес становлення професійної Я-Концепції в діяльності і кар'єрі особистості під впливом різних чинників з врахуванням різних аспектів особистості, а також способи досягнення максимального результату в цьому процесі.

Ключові слова: професія, Я-Концепція, самосвідомість, ідентичність, відносини, суб'єкт, діяльність, уявлення, аналіз, почуття, самореалізація, поведінка.

Статья рассматривает процесс становления профессиональной Я-Концепции в деятельности и карьере личности под влиянием разных факторов с учетом разных аспектов личности, а также способы достижения максимального результата в этом процессе.

Ключевые слова: професія, Я-Концепція, самосвідомість, ідентичність, відносини, суб'єкт, діяльність, представлення, аналіз, почуття, самореалізація, поведінка.

Професія являє собою сферу прояву різноманітних відносин людини; виявляючись “тією візитною карткою, що людина пред'являє, щоб охарактеризувати себе іншому або самому собі” (В.Ф. Петренко). Різномасштабність виявлень про професію, наявних як в здобуваючому професією, так і в досвідченого професіонала (В.Д. Брагіна, Є.О. Клімов, В.М. Обносів, З.І. Рябікіна) відбивається в різномасштабності відносин особистості, представлених у її професійній Я-Концепції [3].

Нами розглянуті різні аспекти професії й кар'єри, які можуть виступати як сторони (як об'єктів, так і суб'єктів) відносин особистості, представлених у її професійній Я-Концепції.

По-перше, професія й кар'єра виступають для особистості як область прикладання сил, предметна область професійної праці (С.Т. Джанер'ян; Є.О. Клімов; В.М. Панф'єров; Ю.В. Укке). Відповідно, у професійній Я-Концепції особистості можуть бути відбиті її відносини до об'єктів, які істотні для її діяльності (Є.О. Клімов); до форм діяльності професійних груп, які породжують специфічні особливості її свідомості (В.Ф. Петренко, 1988); до засобів і умов професійної діяльності; до системи її професійних обов'язків [4].

По-друге, і професія, і кар'єра являють собою безліч трудових постів, стійких і професійних позицій, що переміняються, спеціальностей, посад, місць роботи (Г.Ю. Любімова, Л.В. Паутов, С.К. Прокурін, Ю.В. Укке), які також можуть виступати стороною відносин, представлених у професійній Я-Концепції особистості.

По-третє, професійна кар'єра може розглядатися особистістю з точки зору різного роду досягнень – соціальних, матеріальних, професійних (С.Т. Джанер'ян). У цьому випадку зміст професійної Я-Концепції особистості буде визначатися виявленнями про себе відносно професійної результативності, успіху, професійного просування.

По-четверте, кар'єра являє собою послідовність певних етапів (включаючи до- і постпрофесійні), що вказують на рух суб'єкта професійним шляхом (К.О. Абульханова-Славська, 1991; Е.Р. Cook, 1990), і в цій якості виступає стороною відносин професіонала [1].

В-п'ятих, кар'єра може розглядатися як види діяльності, злиті зі способом життя й реалізують цілі життя, як умова й засіб розвитку особистості (С.Т. Джанер'ян, 1998; Ю.В. Укке, 1972).

В-шостих, професія являє собою спільність людей, що пройшли спеціальну підготовку і зайнятих у певній області праці, значимих

для суб'єкта діяльності професіоналів, що є персоніфікованими носіями професії (Л.Г. Дікає, 1998; Є.О. Клімов, 1996; Т.Л. Миронова, 1999).

Відзначимо, що професійну спільність можуть становити не тільки реальні люди, але й узагальнені в образі “ідеального професіонала” претставники професії, вигадані професіонали (Г.М. Андреева, 1997; М.І. Воловікова, 1998; З.І. Рябікіна, 1995; В.В. Столін, 1983; Ю.В. Укке, 1972). Саме в співвіднесенні з еталоном особистості професіонала оцінюються й осмислюються уявлення про себе.

І, нарешті, професія є якісна визначеність людини, що характеризується конкретними професійними знаннями, уміннями, навичками, досвідом, наділеною особистісними й професійними якостями, а також яка усвідомлює свою причетність до професійної спільності (СТ. Джанерьян, 1998; Є.О. Клімов, 1996; W.C. Gilbert, 1964). Тому ставлення до власних характеристик осмислюються в контексті професійної діяльності й становить зміст професійної Я-Концепції особистості.

Отже, зміст професійної Я-Концепції становлять уявлення про себе стосовно різних сторін професії й кар'єри, щодо професійного оточення, характеристик самої людини, близьких йому людей, членів родини, життєвих і сімейних подій, життєвих ситуацій.

Розглядаючи професійну Я-Концепцію як актуалізацію частини змісту загальної Я-Концепції, в результаті її осмислення у зв'язку із професією ми вважаємо, що:

1) саме в цьому змісті можна говорити про єдність самосвідомості. Самосвідомість людини єдина в силу того, що ті самі уявлення про себе можуть входити в зміст його різних “Я”, крім можливості проведення між ними чіткої межі;

2) оскільки актуалізація професійної Я-Концепції пов'язана з процесом осмислення, її зміст є глибоко індивідуальним і для конкретної людини може бути пов'язаний з об'єктами й суб'єктами, прямо із професією не співвіднесеними.

Оскільки професійна Я-Концепція є частиною загальної Я-Концепції особистості, виникає питання про їхнє співвідношення. Очевидно, чим більший сенс для людини має професія, тим більшою мірою професійна Я-Концепція визначає його загальну Я-Концепцію (К.О. Абульханова-Славская, 1991; Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегуров, 1983; З.І. Рябікіна, 1995; О.Р. Фонарьов, 1997).

Отже, розглянемо варіанти співвідношення загальної й професійної Я-Концепцій.

1. Професійна Я-Концепція наближається до загальної Я-Концепції. Вона є відбиття різноманітних відносин особистості, що

виходять за межі її професійної діяльності. У цьому випадку людина “ширше” своєї професії.

2. Загальна Я-Концепція звужена до професійної Я-Концепції. Цей феномен описаний низкою авторів (Г.С. Абрамова, 1993; Г.Б. Горянська, 1998; Є. Фромм, 1990; ін.). У цьому випадку професія сприймається як єдина сфера прикладання сил, реалізації себе як особистості.

3. У професійній Я-Концепції не представлено ставлення до професії в усьому його різноманітті. Загальна й професійна Я-Концепції звужені до уявлень про себе, що відбивають лише окремі сторони професії. У цьому випадку людина “вужча” своєї професії.

Для дослідження особливостей професійної Я-Концепції необхідно виявити її характеристики. У психології описані такі характеристики уявлень: чуттєво-предметний характер, модальність, опосередкованість, суб’єктивність, усвідомленість, контрольованість, узагальненість, тимчасова віднесеність, повнота / фрагментарність, лабільність, адекватність (Ф.Є. Василюк, 1993; В.О. Ганзен, А.А. Гостев, 1989; Б.Ф. Ломов, 1984; І.Н. Натальїна, 1992; С.Л. Рубінштейн, 1989; І.С. Якіманська, 1975). У своїй роботі ми виходили з емпіричних характеристик професійної Я-Концепції, запропонованих СТ. Джанерьян: повноти, форми опису, несуперечності, суб’єктивності, прийняття себе (СТ. Джанерьян, 1998). Аналіз ряду робіт показав, що в різних дослідженнях і в різних контекстах описані аналогічні характеристики самосвідомості.

1. Повнота професійної Я-Концепції обумовлюється наявністю або відсутністю її компонентів. Психологами визнається цінність повної структури професійної самосвідомості, наприклад, “повноцінної Я-Концепції” у спортсменів (Г.Б. Горянська, 1997), у зв’язку із чим ставляться завдання більше повної актуалізації у свідомості випробуваних їхніх уявлень про себе, про свою професію й кар’єр (СТ. Джанерьян, 1998). Більшість дослідників вважає, що різноманіття (однобічність) форм відносин особистості, наявність (відсутність) структурних компонентів професійної Я-Концепції (впливів, інтенцій, констатації, почуттів) характеризує повну (неповну) професійну Я-Концепцію.

2. Провідна форма відносин – перевага того або іншого компонента в структурі самосвідомості – є характеристикою, на яку вказують деякі автори. А.А. Лузаков і О.В. Базильова (1997) як структурну характеристику суб’єктивного образу розглядають його цінність (перевага афективних ознак у суб’єктивній ієрархії якостей об’єкта) і пропонують психологічні портрети суб’єктів з більш цінними і менш цінними типами категоріальних структур свідомості.

Так, для суб'єкта з вираженою цінністю категоріальної структури свідомості “характерні слабка диференційованість когнітивної структури, когнітивна ригідність, перевага стереотипних уявлень, соціальна активність і успішність, домінантність, висока мотивація досягнення”.

Ми вважаємо, що перевага в структурі як повної, так і неповної професійної Я-Концепції певного компонента (впливів, інтенцій, констатації, почуттів) свідчить про те, що відповідна форма відносин є для людини провідною.

3. Погодженість різних психічних структур низкою дослідників розглядається як необхідна умова їх нормального функціонування й найважливіша їхня характеристика (Н.В. Антонова, 1997; О.П. Белінская, 1997; Р. Берне, 1986; М.Р. Гинзбург, 1994; Т.Є. Карцева, 1988; Є.О. Клімов, 1996; І.С. Кон, 1981; Л.М. Мітіна, 1997; З.І. Рябікіна, 1995; В.В. Столін, 1983; В.О. Отрут, 1975). І.С. Кон, В.О. Отрут говорять про логічну й психологічну погодженість знань; Р. Берне, З.І. Рябікіна – про сперечливість досвіду, що здобувається індивідом.; Т.Б. Карцева, І.С. Кон – про суперечливість / гармонійність рефлексивного “Я”; Н.В. Антонова, І.С. Кон, В.В. Столін – про погодженість / конфліктність структури ідентичності; О.П. Белінская, Р. Берне, Ф.Є. Василюк, М.Р. Гинзбург, І.С. Кон, К. Роджерс, В.В. Столін – про несуперечність Я-Образів; І.С. Кон, В.В. Столін – про послідовність ставлення до себе; Є.О. Клімов, Л.М. Мітіна, З.І. Рябікіна – про погодженість процесів професійного становлення й особистісного росту[5,6,7].

Слабка інтегрованість і структурованість компонентів самосвідомості звичайно розцінюється як її нерозвиненість і незрілість. Однак деяка суперечливість структур самосвідомості, як будь-яке протиріччя, є умовою його повноцінного функціонування, джерелом розвитку особистості й показником її творчих можливостей (І.С. Кон, 1984; В.В. Столін, 1983).

Узгодження структури “Я” традиційно досліджується шляхом установлення кореляцій між її частинами (Б.Г. Ананьєв, 1980; Р. Берне, 1986; СТ. Джанерьян, 1988). Нами виявлена наявність кореляційного зв'язку між компонентами професійної Я-Концепції як показник її узгодженості [2].

4. Широта професійної Я-Концепції. Як відомо, А.Ф. Лазурській серед параметрів відносин виділяв їхню широту, або обсяг, під чим розумів кількість об'єктів, що захоплюють інтерес людини, або сторін об'єкта, на яке поширюється її відношення. В.М. Мясіщев (1995) розглядав широту відносин як показник їх багатства або вузькості, як сукупність об'єктів або сторін діяльності, до яких

особистість суб'єктивно ставиться. Досліджувалися обсяг уявлень про себе, диференційованість Я-Образу, широта Я-Концепції. Ми вважаємо, що представлення у професійній Я-Концепції різних сторін відносин людини (особистості, професії / кар'єри, професійного оточення, родини й життя, які можуть бути об'єднані в одну "непрофесійну" сферу), свідчить про її широту.

5. Суб'єктивність розглядається як цілісна характеристика активності людини, що розкривається в сукупності її діяльності та продуктивності цієї діяльності (Б.Г. Ананьев, 1977, 1980); у сукупності відносин, реалізованих нею – у діяльності (О.М. Леонтьев, 1975); в організації своєї поведінки, перетворенні її в усвідомлений і довільний акт (Л.С. Виготський, 1982); у здатності погоджувати задум і реалізацію, ідеальна й реальна дія в процесі опосередкування (Л. Ельконін, Б.Д. Ельконін, 1993). Особливо підкреслюються мотиваційні характеристики суб'єкта діяльності, що перетворюють його в умову реалізації самого себе на відміну від людини, що є елементом технології (О.К. Осницький, 1996; С.Л. Рубінштейн, 1989; В.Ф. Сафін, Г.П. Ніков, 1984; В.В. Столін, 1983) [9].

Ще один аспект розгляду суб'єктивності – саморозвиток особистості й пов'язана з нею активність у побудові життєвого шляху. Передумовою внутрішнього розвитку особистості є її здатність виробляти й змінювати ставлення до самої себе, переоцінювати й видозмінювати свій досвід (І.В. Ватін, 1984; Т.Б. Карцева, 1988; ін.).

В продуктивному плані суб'єктивності О.Г. Асмолова (1990), зв'язаному зі здатністю особистості до перетворення себе й інших.

Суб'єктивність є стійкою характеристикою людської активності (М.П. Аралова, 1997; О.О. Конопкін, 1995). Умовами розвитку й прояву суб'єктивності є: досягнення певного рівня особистісної й професійної самосвідомості (Л.М. Мітіна, 1997), можливість активної участі в організації свого середовища, прояву самостійності, волі вибору (М.П. Аралова, 1997), ситуації ризику, попереднього подолання перешкод, неадаптивної поведінки (О.К. Осницький, 1996).

Отже, суб'єктивність розглядається як стійка, цілісна характеристика активності людини, що проявляється в її поведінці, психічних процесах і практичній діяльності, саморозвитку й життєвого будівництва.

Суб'єктивність є важливою характеристикою професійної активності особистості (Є.О. Клімов, 1996; Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова, 1983; В.Н. Обносков, 1987; О.К. Осницький, 1996).

Ми вважаємо, що відповідно до рівня суб'єктивності особистості її професійна Я-Концепція буде характеризуватися або суб'єктною (людина виступає як активна сторона відносин, їх ініціатором), або

об'єктною віднесеністю (людина виступає як пасивна сторона відносин, що визначають вплив активної її сторони).

У вітчизняній психології міра прийняття або неприйняття себе індивідом, позитивне або негативне самоставлення виражається терміном “самоповага” і розуміється як інтегральна характеристика приватних самооцінок (І.С. Кон, 1981, 1984; С.Р. Пантілеев, 1991). В.В. Столін (1983) розглядає ставлення до себе як емоційну частину змісту “Я”: позитивну (“Я” виступає умовою самореалізації), негативну (“Я” є умовою, що перешкоджає самореалізації) і конфліктну (“Я” одночасно й сприяє, і перешкоджає самореалізації). Підкреслюючи діалогічність функціонування емоційно-ціннісного відношення до себе, автор пропонує його тривимірну структуру й виділяє чотири рівні (або форми) самоприйняття суб'єкта [8].

Схвалення й повага з боку значимих інших, а також перевага позитивного емоційного почуття в самовідношенні, розглядаються Л.І. Анцифоровою (1980) як соціальні й психологічні передумови рішення особистістю “завдань розвитку” у професійній діяльності. Стійке позитивне ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності виступає показником завершеності й успішності процесу професійного самовизначення (Є.О. Клімов, 1996; Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова, 1983).

Ми впевнені, що прийняття себе як професіонала є відбитком реального співвідношення позитивних і негативних самооцінок людини, і вважаємо її важливою характеристикою професійної Я-Концепції.

Отже, у ході змістовного, структурно-компонентного, функціонального аналізу нами розглянуті різні аспекти дослідження професійної Я-Концепції в ряді психологічних підходів і напрямків. Показано, що професійна Я-Концепція по природі, механізмам формування й особливостям функціонування є соціально-психологічним феноменом.

У підсумку ми визначаємо професійну Я-Концепцію як сукупність уявлень про себе в різних аспектах, сторонами яких можуть вважати:

- 1) особистість самого професіонала;
- 2) професія-кар'єра як:
 - а) предметна область праці;
 - б) безліч професійних позицій;
 - в) послідовність етапів, що вказують на рух особистості професійним шляхом;
 - г) область і сукупність різного роду досягнень;
 - д) умова й засіб розвитку особистості;

3) професійне оточення, що включає реальних і вигаданих професіоналів;

4) близькі людині люди, члени її родини й сімейні події;

5) життєві події й ситуації.

Професійна Я-Концепція являє собою частину змісту загальної Я-Концепції особистості, осмислену й актуалізовану у зв'язку із професією під впливом об'єктивних або суб'єктивних факторів макро- і мікро- середовищ.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Новое в психологии профессий / К.А.Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1997. – т. 18, № 4 – С. 142-144.
2. Берне Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р.Берне. – М., 1986. – 422 с.
3. Брагина В.Д. Влияние представлений о выбранной профессии на профессиональное самоопределение учащейся молодежи: автореф. дисс. ... канд. психол. наук. – М., 1976. – 20 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А.Климов. – Ростов-на-Дону: Изд-во “Феникс”, 1996. – 316 с.
5. Кон И.С. В поисках себя: личность и ее самосознание / И.С.Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
6. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М.Митина // Вопросы психологии, 1997/ – №4. – С. 28-38.
7. Психология труда: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. проф. А.В.Карпова. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 296 с.
8. Психология: учебник для педагогических вузов / Под ред. Б.А.Сосновского. – М.: Юрайт-Издат, 2005. – 660 с.
9. Столин В.В. Самосознание личности / В.В.Столин. – М: МГУ, 1983. – С. 12-25.

The article examines becoming professional I-conception in activity and career of personality under influence of different factors taking into account the different aspects of personality and also methods of achievement of maximal result in this process.

Keywords: profession, I-conception, consciousness, identity, relations, subject, activity, presentation, analysis, sense, self-realization, conduct.

Отримано: 17.06.2010